

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES



ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL



ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/1342V3I3Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 3 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодий университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети.

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодий университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот

технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Axmedov Jasurbek, Jabborova Gavharshod

QANQA ARXEOLOGIK YODGORLIGINI MUZEYLASHTIRISH MASALASI 9-14

Шухрат Эргашев

ФРАНЦИЯДА ИККИНЧИ РЕСПУБЛИКА ИНҚИРОЗИ ВА 1851 ЙИЛГИ ДАВЛАТ

ТЎНТАРИШИ 15-23

Касимова Шахноза Алишеровна

ПРИЕМЫ ЭФФЕКТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ В МУЗЕЙНОЙ ЭКСКУРСИИ 24-29

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Файзиева Ширин Шодмоновна

АГРОКЛАСТЕРЛАР ВА МАҲСУЛОТ ЕТИШТИРУВЧИЛАР ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИКНИНГ
ИҚТИСОДИЁТДА ТУТГАН ЎРНИ 30-35

Мусагалиев Ажунияз Жумагулович, Дустова Мухайё Худайбердиевна

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ БОРАСИДАГИ АЙРИМ
МАСАЛАЛАР 36-41

Murodova Nargiza Utkirovna

TURIZM MARKETING FAOLIYATIDA STRATEGIK BOSHQARUVNING AHAMIYATI 42-47

Kuchkarov Baxrom Kuziyevich, O'rmonov Xasanboy Haydarovich

КОМПАНИЯЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ ТО'ЛОВГА ЛАЙОҚАТСИЗЛИГИ ХАВФИНИ АНИҚЛАШ 48-55

Temirova Feruza Sagdullayevna

MARKETINGNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYASI -
BRENDING FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH 56-62

Sobirova Marhabo Haitovna

МЕВА-SABZAVOT KOOPERATSIYASINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH
YO'LLARI 63-67

Mamajonova Gulasal Oribjon qizi

KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH QUVVATLARIDAN FOYDALANISHNING
SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI 68-77

Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich

О'ЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЙОТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ИНВЕСТИЦИЯ РИСКЛАРИНИ
БОШҚАРИШ SAMARADORLIGINI OSHIRISH 78-87

Тўхтамишов Азиз Қаҳрамонович

КЛАСТЕР ЁНДАШУВИ АСОСИДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИНГ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ
МОҲИЯТИ, МАЗМУНИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ 88-101

Каржавова Хуршида Абдумаликовна

МАҲАЛЛА ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН ИЖТИМОЙ ХИЗМАТЛАР КўРСАТИШНИНГ
АСОСИЙ ЁЎНАЛИШЛАРИ 102-110

Soliyev Dilmurod Jamolovich

AYLANMA MABLAG'LARNI SAMARALI BOSHQARISH KORXONA FAROVONLIGINING
ASOSIDIR 111-119

Sultonova Mushtariy Abdulabbosovna

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH
MASALALARI 120-130

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Тўраев Шавкат Нишонович

ЖАМИЯТ МАФКУРАСИ ИЖТИМОЙ САФАРБАР ЭТИШНИНГ АСОСИЙ ОМИЛИ 131-137

Qodirov Davronbek Hoshimovich

TASAVVUF TA'LIMOTINING NAZARIYOTCHISI – ABULQOSIM QUSHAYRIY 138-143

Sharipov Dilshod Baxshilloevich

TINCHLIKNING UNIVERSAL (DUNYOVIY) TARTIB BO'YICHA TAHLILI 144-148

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Гаппаров Алибек Қаршибоевич

ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ЛЕКСИКАНИНГ СОЦИОЛИНГВИСТИК АСПЕКТИ 149-155

Fayzieva Zuxra, Sharipova Yoqut Quدراتillayevna

APPLICATION OF GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO THE BLIND
AND VISUALLY IMPAIRED 156-161

Ахмедшина Лилия Рафаэльевна

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТОВ «МУЖ « И «ЖЕНА»
В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ 162-166

Kholmuminova Makhliyo

DIFFERENCE BETWEEN MEANINGS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES 167-171

Shirinova Yekaterina

NUTQIY TAFAKKURNING PSIXOLINGVISTIK MUAMMOLARI 172-178

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Қутлымуратов Фарҳад Қалбаевич

ЮРИДИК ШАХСНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШДА СОЛИДАР
ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАЛАРИ 179-185

Kasimov Nodirjon Sodikjonovich

QASDDAN O'DIRISH JINOYATINING TUSHUNCHASI, TAVSIFI VA JINOIY HUQUQIY
XUSUSIYATLARI 186-196

Урманбаева Ферузахон Саттаровна

ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИКНИНГ ЗАРУРИЯТИ ВА МОҲИЯТИ 197-203

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Tursunaliyev Ilhomjon Axmedovich

“HAYOT DAVOMIDA TA'LIM” – JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINI UZLUKSIZ
KASBIY RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMI SIFATIDA (NAZARIY JIHATLAR
TAHLILI) 204-210

Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich

BO'LAJAK REJISSORLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA
TRENING MASHQLARINING AMALIY AHAMIYATI 211-217

Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich

YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA QAT'IYATLILIK SIFATINI JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA
TARBIYALASH 218-223

Бабаходжаева Наргиза Мухитдиновна

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ
ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ 224-229

Mengliqulov Xayrulla Aliqulovich

HARAKATLI O'YINLAR ORQALI 14-15 YOSHLI SUZUVCHLARNING JISMONIY SIFATLARINI
RIVOJLANTIRISH 230-236

Fayzullaeva Madina Abdumumin kizi

ADVANCED PEDAGOGICAL EXPERIENCES IN ORGANIZING AND DEVELOPING THE
EDUCATIONAL PROCESS ON THE BASE OF DIGITAL TECHNOLOGIES 237-244

Yusupov Dilmurod Abdurashidovich

YADRO FIZIKASI BO'LIMLARINI O'QITISHDA INNOVATSION KOMPYUTER
TEKNOLOGIYALARINI QO'LLASH ORQALI TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISH 245-254

Ergashev Omonboy Turgunbayevich

TALABALARNING BADIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY ZARURATI VA
PEDAGOGIK ASOSLARI 255-260

<i>Ruzmetova Novval Vahabjanovna</i> THE ROLE OF FOLK TRADITIONS IN FORMING LEGAL CULTURE OF STUDENTS OF LAW SCHOOLS	261-269
<i>Raxmatov Otabek Urinbosarovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARIDA MILLIY SPORT TURLARI ASOSIDA AMALIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	270-274
<i>Makhmudov Furqat Djumaboyevich</i> YORUG'LIK KVANT NAZARIYASINING VUJUDGA KELISHI. YORUG'LIK KVANTI MAVZUSINI O'QITISH USULLARI	275-281
<i>Бабахова Гулзиба Зиятбаевна</i> К ВОПРОСУ МЕТОДИКИ ИЗУЧЕНИЯ ТЕОРИИ АТОМОВ ВОДОРОДА ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА КВАНТОВАЯ МЕХАНИКА	282-289
<i>Dexkanov Sherzod Abdumutalibovich</i> KAFEDRALARARO BITIRUV MALAKAVIY ISHLARINI TAYYORLASH – SIFATLI TA'LIMNI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA	290-296
<i>Ҳакимова Муқаддас Ҳасановна</i> КОМПЕТЕНТЛИ ЁНДАШУВ АСОСИДА БЎЛАЖАК ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ-ПЕДАГОГИК ИЖОДКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	297-301

13.00.00 – Педагогика фанлари

Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti dotsenti,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

BO'LAJAK REJISSORLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA TRENING MASHQLARINING AMALIY AHAMIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak rejissorlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda trening mashqlaridan foydalanish amaliy ahamiyati yoritilgan bo'lib, maqolada bo'lajak rejissorlar trening mashqlarining mazmuni uni o'tkazilish mazmuni yoritilgan. Bo'lajak rejissorlarni xotira, diqqat va tasavvurga oid trening mashqlari orqali kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish usullari berilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, rejissor, aktyor, bo'lajak rejissor, pedagog, sahna, ijodiy ustaxona, trening mashqlari, diqqat, xotira, tasavvur.

Маматқасимов Джахангир Абирқулович

доцент Государственного института искусства и культуры Узбекистана,
доктор философии в области педагогических наук (PhD)

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЙ В ПОВЫШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ РЕЖИССЁРОВ

Аннотация. В данной статье описывается практическое значение использования учебных упражнений в совершенствовании профессиональных компетенций будущих режиссёров, а также содержание учебных упражнений и их реализация. Приведены методики повышения профессиональной компетентности будущих режиссёров через упражнения по тренировке памяти, внимания и воображения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, режиссер, актер, будущий режиссер, педагог, сцена, творческая мастерская, учебные упражнения, внимание, память, воображение.

Mamatkasimov Jahangir Abirkulovich

Associate Professor of Uzbekistan State Institute of arts and culture
Doctor of Philosophy (PhD) in the field of Pedagogical sciences

THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF TRAINING IN INCREASING THE PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE DIRECTORS

Abstract. This article describes the practical significance of using training exercises in improving the professional competencies of future directors, as well as the content of training exercises and their implementation. Methods for increasing the professional competence of future directors through exercises to train memory, attention and imagination are given.

Key words: professional competence, director, actor, future director, teacher, stage, creative workshop, training exercises, attention, memory, imagination.



<https://doi.org/10.47390/1342V3I3Y2023N28>

Kirish. Rejissura ijodiy jarayon bo'lib, uning bosh lokomotivi bu – rejissordir. Rejissor jamoa mehnatini badiiy mutonosiblikda umumlashtirgan holda tomoshabinga xavola etadi. Tomoshabin har qanday ijod mahsulini ijobiy qabul qilish uchun, rejissor kuchli tafakkur sohibi bo'lish bilan birgalikda o'z kasbining mohir ijodkori, jamiyatning ilg'or kishisi, jamoaning jonkuyari, eng muhimi rejissorlik kasbiy kompetensiyalarini qunt bilan o'zlashtirgan va amaliyotga mustaqil tatbiq eta oladigan shaxsdir.

Rejissorlik inson ongi, tafakkuri va ma'naviyati bilan bog'liq soha bo'lib, o'z o'rnida mas'uliyatli va mashaqqatli kasbdir. XXI-asr rejissori nafaqat o'z sohasining kuchli bilimdoni, balki, barcha sohalarning bilimdoni bo'lmog'i lozim. Rejissorlik qobiliyati eng avvalo ona qornida shakllanib, so'ngra oila, mahalla va ta'lim muassasalarida rivojlanadi [6; 99-b].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Karl Gacheman o'zining “Rejissor” degan kitobida rejissor ishga muhabbat bilan qarashdan tashqari, axloqiy va amaliy bilimlarni o'zida mujassamlashtirishi, pok axloqli va yuksak didli, dramaturgiya sohasiga oid nazariy bilimlar bilan qurollangan bo'lishi hamda teatrning serqirra ko'makchi vositalarini yaxshi bilishi shart deb ta'kidlaydi. Shuningdek, u avvalo, shoir bo'lmog'i darkor, unda bezakchi rassomning bir ulushi, xususan ranglarni his etish va kenglikni idrok qilishdek noyob fazilatlar bo'lishi, musiqa va kishi ovozining eng nozik jihatlarini ilg'ab olish darajasidagi ziyrakligi, davr ruhini yaxshi his etish, inson psixologiyasini, ruhiyatini chuqur anglash, aktyor va uning ijodidan to'laqonli xabardor bo'lish kerakligi qayd etadi [7; 95-b].

Yuqoridagi fikrlarni mantiqiy davom ettirgan holda, shuni qayd etish lozimki rejissorning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda avvalo kadrlar tayyorlash jarayoniga jiddiy e'tibor qaratish lozim. Kadrlarni tayyorlashda sohaning ibtidosi sanalmish trening mashqlari muhim amaliy ahamiyatga ega.

Bo'lajak rejissorlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda trening mashqlarining amaliy ahamiyati yuzasidan B.Sayfullayev [7], F.Ahmedov [1], J.Mahmudov [3], H.Mahmudova [4], R.Usmonov [9], B.Xolmirzayev [10], M.Umarov, T.Yuldashev [8], M.Yusupova [11], F.Egamberdiyev [2], J.Mamatqosimov [7] kabi tadqiqotchilarning teatr ta'limi amaliyotiga joriy etilgan o'quv metodik adabiyotlarida bo'lajak rejissorlar uchun mazkur ijodiy uslublarning ahamiyati va mohiyati, shuningdek rejissura nazariyasi va amaliyotiga oid ma'lumotlar yoritilgan.

“Trening” tushunchasi (ingliz tilidan “tarbiyalash”, “o'rgatish”) inson ongi va tanasini muntazam mashqlar va ortib boruvchi talablar oraqali takomillashtirish deb ta'riflanadi. Bu mashqlar har bir bo'lajak rejissor va aktyor uchun birinchi darajada muhimligi sohaviy qonun aylangan bo'lib, mutaxassislikning birinchi talabi.

Tahlil va natijalar. Tabiatda mo'jiza o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Uning ortida tinimsiz, mashaqqatli mehnat yotibdi. Rejissorning har qanday rejasi, o'ylagan maqsadi mashqsiz to'satdan amalga oshmaydi. Spektakldagi har bir topilma, aktyorning qiyofa yaratishidagi xatti-harakati izlanishlar natijasida yuzaga keladi. Mashhur rejissor Georgiy Tovstanogov “Teatr iqtidorni tarbiyalaydi, buloqning ko'zini ochganday mashqlar evaziga unga imkoniyatlar yaratadi” – deb ta'kidlagan bo'lsa, mashhur teatr rejissori Anatoliy Efros “Mashq – mening muhabbatim” deydi. Darhaqiqat mashq tufayligina rejissor ham, aktyor ham idrok qiladi,

asarning mag'zini, yechimini topadi. Ko'pincha teatrda mashq paytida ijodiy muhit hukm suradi, hech kim halal bermaydi, pashsha uchgani bilinadi. Bu ijodiy jarayon [5; 99-b].

Trening mashqlari maxsus ijodiy ustaxonalarda o'tkazilishi lozim bo'lib, bunda barcha talabalar mutaxassislik libosida bo'lishi talab etiladi. O'qituvchi dars jarayonida talabalarga umumiy yoki yakka tartibda ularning individual xususiyatini hisobga olib turli mashqlar berishi mumkin. Masalan, talabaning tasavvurini rivojlantirish uchun bir talabani sahnaga chiqarib, faraz shaklida: uning keng dalada ketayotganligi, oldidan to'satdan baland tik jarlik chiqib qolganini vazifa qilib berishi va talabaning o'sha sharoitda o'zini qanday tutishi kerakligi bo'yicha mashqlar o'tkazishi, yoki sahnaga chizilgan to'g'ri chiziqni osmondagi dor sifatida faraz qilib, undan yurib o'tishni, ariqdan sakrashni va shu kabi mashqlarni berib, talabalarning tasavvurini boyitishi mumkin.

Talabalarga umumiy guruh uchun ham mashqlar berilishi mumkin. Masalan, guruhni ikkiga bo'lib, ular bilan arqon tortish mashqini o'tkazish mumkin. Bu mashqni arqonsiz bajarish talab etiladi. Chunki talabalar, o'z oldida turgan sahnaviy hamrohini sezishi, buyumni his qilishi, raqib guruh munosabatini ko'rish kerak bo'ladi. Bu mashqlar K.S.Stanislavskiy tomonidan ta'kidlangan ko'rish, sezish, eshitish, hid bilish, ta'm bilish kabi sezgi a'zolarini jonlantiradi.

Talabalarda beshta sezgi a'zolari orqali esda qolgan taassurotlarini sahnada qayta uyg'ota bilishning zarurligi shundan iboratki, aktyor doimo sahnada yasamali predmetlar bilan aloqada bo'lishi tabiiy. Spektakl davomida uning har bir predmetga o'z munosabatini bildirishi, bir nimalarni ichishi va yeyishi kerak bo'ladi. Unga esa haqiqiy ichimlik ichish o'rniga sahnaviy yasama ichimlik yoki yeyish kabilar taklif etiladi.

Mana shunday sahnaviy sharoitda, hayotiy harakat qilib, uni tomoshabinga ishonarli qilib yetkaza bilish uchun, bo'lajak rejissor yoki aktyor o'zining beshta sezgi a'zolarini, sahna talabiga javoban harakat qilishga tayyorlashi kerak. Mana shu qobiliyatning shakllanish yo'llari treningi mobaynida o'rgatiladi.

Masalan, beshta sezgi a'zolarini jonlantirish uchun quyidagi mashqlarni bajarish mumkin:

1. Ko'rish a'zolari bo'yicha esda qolgan taassurotlarni esga keltirish mashqlari: ma'lum muddat oldin televizor orqali yoki Hayvonot bog'iga borganda bahaybat filni ko'rgani, filning yurish-turishini esga keltirish va uni ijro etib ko'rsatish; bog' va undagi uchib yurgan kapalaklarni esga keltirish va o'sha taassurotni ijro etib ko'rsata bilish; qish oylari, qorda, sovuqda, shamolda qolgan kishining holatini esga keltirish, uni hikoya qilib berish va h.k.

2. Eshitish a'zolari orqali esda qolgan taassurotlarni esga keltirish mashqlari: derazadan tashqarida bo'layotgan bo'ronga quloq solish va tasavvur qilish; qirg'oqqa kelib urilayotgan dengiz to'lqinlarining shovullashiga quloq solish va tasavvur qilish; uzoqdan eshitilayotgan childirma, nay, tanbur ovozlari quloq solish va tasavvur qilish va h.k.

3. Hid bilish sezgi a'zolari orqali esda qolgan taassurotlarni esga keltirish mashqlari: dengiz, daryo, ko'l hidini esga keltirish va tasavvur qilish; qovurilgan mol, tovuq, g'oz go'shtlarini esga keltirish va tasavvur qilish va h.k.

4. Ta'm bilish sezgi a'zolari bo'yicha esda qolgan taassurotlarni esga keltirish mashqlari: muzqaymoq va garimdori ta'mini esga keltirish va tasavvur qilish; qovun, olcha ta'mini esga keltirish va tasavvur qilish va h.k.

5. Tana orqali sezgi a'zolari bo'yicha esda qolgan taassurotlarni esga keltirish mashqlari: biror bir jonivorni ushlab ko'rish yoki uni silash orqali sezish va tasavvur qilish: biror bir gazlamani, masalan ipak, jun, duxoba, kanob, gazlamalarini paypaslab ko'rish: paypaslab

ko'rish orqali ro'molcha, gazeta, kliyonka va gilam tagidagi predmetning nima ekanini aniqlatish va h.k.

Talabalar beshta sezgi a'zolari bo'yicha ishlangan mashqlarning hammasida predmetni sezishdan oldin ularning obrazlarini tasavvur qilib ko'ra bilishlari kerak. So'ngra o'z taassurotlarini esga keltirib his tuyg'ularini o'sha paytning o'zida uyg'ota olishi oson bo'ladi. Ko'z bilan ko'rish va quloq bilan eshitish-boshqa a'zolariga nisbatan ijodiy a'zolar ekanligini talabalarga eslatib o'tish kerak.

O'qituvchi trening davomida talabalarga sahna bo'ylab yurishga, chopishga, o'tirgan holatda yurishga, sahnaga yonlama yurishga ko'rsatma berishi, ularni hohlagan paytda to'xtatishi ("stop" signalini nazarda tutilmoqda) mumkin. Talabalar "Stop kadr"da qolishadi. Kimdir bir oyoqda, kimdir engashgan, yana kimdir qo'llari tepada va h.k.

O'qituvchi ularga "holatni oqlash" vazifasini topshiradi. "Holatni oqlash" bu to'xtagan holatni mantiqiy davom ettirishdir. ya'ni qo'llari tepada talaba – go'yoki sahnaviy hamroh bilan ko'ptok o'ynayotgandek, bir oyoqda qolgan talaba – o'zini xuddi cho'loqdek ko'rsatishi, engashgan talaba – to'satdan yiqilib o'zi to'xtagan holatni mantiqan davom ettirish mumkin. Bu mashqning talabaga foydasi shuki, avvalo talabaning ijro mahorati o'sadi, sahnadagi turli tasodifiy improvizatsion jihatlariga tayyor turadi. Tasavvuri va fikrlash doirasi kengayadi. Alohida jihati butun tanani tezlikda miya orqali bo'ysindirishga va harakatga keltirishga erishadi.

Rejissorlik va aktyorlik mahoratini rivojlantirishda mashqlarning o'rni beqiyosdir. Chunki, rejissor va aktyor boshqa san'atkorlarga nisbatan, tabiatning ruhiy holatining turg'insizligini hisobga olgan holda hamisha va muntazam mashq qilishga muhtoj shaxsdir. O'z oldiga qo'ygan maqsadni bajarish uchun uning psixo-fizik holati doim ijodiy tayyor turishi kerak. Agar sozanda soatlab o'z asbobi bilan kuyni mashq qilmasa, raqqosa tinimsiz o'z ustida shug'ullanmasa, hofiz nafas sozlab turmasa, kuni bekor o'tganday, aktyor ham o'z ovozi, jussasini, mahoratini uzluksiz charxlab turishi shart.

Talabaning fikrlash doirasini, tasavvuri va eng muhimi so'z boyligini kuchaytirish uchun talabalarga "Mantiqiy hikoya" yozish vazifasi beriladi. Unga ko'ra o'qituvchi tomonidan bir turkumga xos predmetlar ishtirokida, talabaga hikoya janrini o'zi tanlashi ixtiyorini (fantastik, komik va h.k. yo'nalishda) bergan ravishda, kichik hajmli hikoya yozish topshiriladi.

Mantiqiy hikoya talabaning gapga chechanligini, fikrlashini o'stirishi, tasavvur va fantaziyani rivojlantirishni ta'minlaydi. Dunyoga dong'i ketgan dramaturglar ham o'z faoliyatini xuddi shu tartibda boshlaganini va o'z ustida tinimsiz ishlab katta-katta pesalar yaratganini inkor etmaydi. Bu bilan aktyor-talabalarni dramaturg bo'lishga undash emas, balki, dramaturgiya qonun-qoidalari bilan tanishtirish, eng muhimi K.Stanislavskiy aytganidek "Aktyor gapirishga usta bo'lmog'i kerak" fikriga e'tibor qaratishdir.

Keyingi mashg'ulotlarda aktyor-talabalarning fantaziyasini yanada charxlash maqsadida, turli xil turkumga xos predmetlar asosida hikoya yozish vazifasi berilishi mumkin. Masalan: oy, it, telefon, yoki buloq, maysa, shamol va h.k.

Ba'zan tarbiya kundalik hayotimizda qanchalik ehtiyojga aylangan bo'lsa, trening ham rejissor va aktyorlarga kundalik zaruratga aylanishi kerak. Ovoz yo'llari, gavda xatti-harakati kundalik mashqqa o'rganmasa, beo'xshov qomatga aylanadi, sahnani tezda tark etadi. Qomatining go'zalligi, plastik harakatlar bilan yuksak mahoratga ega bo'lgan san'atkor sahnada

uzoq yashaydi. Demakki, sahnaviy ijodda mashqning o'z o'rnini bor. Rejissor va aktyor ijodi mashq bilan uzviy bog'liqligini unutmaslik kerak.

Xotira bo'lajak rejissor uchun muhim kasbiy omil bo'lib, xotirani mustahkamlashga asoslangan trening mashqlari bo'lajak rejissorlarning kasbiy rivoji va yetukligini ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, bu borada "Yozuv mashinkasi" treningini olaylik.

Talabalar yarim aylana shaklida joylashadi. Ular ketma-ketlikda alifbodagi haflarni va tinish belgilarni aytishadi. Qaysi talaba qaysi harfni aytgan bo'lsa yozuv mashinkasidagi o'sha harf vazifasini bajaradi. Pedagog tarafidan biror bir jumla, gap yoki she'riy misralar aytilishi mumkin. Masalan: "Yangi O'zbekiston" so'zi. Mazkur so'zni yozish uchun talabalar o'zlariga tegishli harflarni qarsak orqali aytishadi. Bunda so'zlar xuddi yozuv mashinkasi tugmachalari qatori yozilishi kerak. Gap oxirida talabalar birgalikda so'zlardagi har bir bo'g'inni qarsak bilan hamohang aytishadi.

Mashqning o'tkazilish tartibi va bajarilishi talabalar ongiga singdirilgach, ularni yozuv mashinkasi tugmachalari kabi joylashtiriladi. Ya'ni talabalar uch qatorda turishadi. Birinchi qator stullarga o'tiradi va harf yozayotganda o'rnidan turib, qarsak chaladi va o'zlariga tegishli harflarni aytishadi. Ikkinchi qator tik turishadi va o'zlariga tegishli harflarni qarsak chalib aytishadi. Harf aytilayotgan vaqtda yarim o'tirib turiladi. Uchinchi qator stullar ustida chiqadi va o'zlariga tegishli harflarni aytishadi. Harf aytilayotganda, unga hamohang qarsak chalinadi va stullar ustida turgan holatda yarim o'tirib turiladi. Talabalarning bunday uch qatorda turishi xuddi zinadek pasttdan tepaga ko'tarilgan bo'ladi.

Diqqat rejissor va aktyorlik ijodida eng muhim va eng zarur elementlarining biridir. Inson hayotida diqqatsiz bir soniya ham yashay olmaganidek, aktyor ham sahnaviy sharoitda uzluksiz diqqat mezonida yashamog'i kerak. Lekin shunisi borki, inson hayotning qonuni bo'yicha beixtiyoriy diqqat mezonida yashashni o'zida qoliplashtirib olgan bo'ladi. Qachon, qay mahal, qanday paytda qanday diqqat-e'tibor qilishga inson moslashadi. Shu sababli ham inson hayotida beixtiyoriy diqqat mezonida yashaydi. Ammo, sahnada esa, sahnaviy ya'ni ixtiyoriy diqqat hayotdagidek o'zidan-o'zi kelib chiqmaydi. Aktyor uni o'z ixtiyori bilan, sahnadagi berilgan shart-sharoitga mos qilib, o'z qo'li bilan vujudga keltiradi. Chunki sahnaviy hayot haqiqiy hayotning o'zi emas, uning aksi.

Sahnaviy diqqatni rivojlantirish uchun diqqatga oid trening mashqlaridan foydalanish lozim. Bu borada, "Bozor" treningini olaylik. Talabalar ikki guruhga ajratiladi. Sahnaning ikki tarafidan parallel joylashtiriladi. Har bir talaba uchun to'g'rida joylashgan talaba sahnaviy hamroh sanaladi. O'ng tarafdagilar sotuvchi, chap tarafdagilar xaridor vazifasini bajaradi. Pedagogning maxsus ko'rsatmasidan so'ng sotuvchilar o'z mollarini sotishni boshlaydi. Xaridorlar sotib olmoqchi bo'lgan mollarini arzonroq narxga, sotuvchilar esa qimmatroq narxga sotib olishga harakat qiladi. Xarid jarayoni xuddi bozordagi g'ala-g'ovurni eslatadi. Bunday vaqtda xaridordan sotuvchining gapini aniq eshtishi va esda saqlab qolishi talab etiladi. Chunki, xaridor va sotuvchi orasida kamida 2-3 metr masofa bo'ladi. Atrofda esa boshqa talabalar ham mazkur mashqni bajarayotgan bo'ladi.

Biroz vaqt o'tgach pedagog vazifani tugatishni so'raydi. Va xaridor talabalardan nima sotib olmoqchi bo'lganini, molning dastlabki narxi necha so'mligi, sotuvchi necha so'mga bermoqchi ekanligini va xarid vaqtida bo'lgan boshqa suhbatlarni so'raydi. Sotuvchining gaplarini nechog'lik eshitganligini bilish uchun sotuvchining o'zidan so'raladi. Bu mashq

talabaning nafaqat diqqatini, balki uning eshitish qobiliyatini ham kuchaytiradi. Mashq bajarilgach o'ng tomondagilar va chap tomondagilar vazifasi almashtiriladi.

Bo'lajak rejissor va aktyor uchun xotira, diqqat kabi tasavvur ham muhim ahamiyatga ega. Sahnaviy tasavvur bu – rejissor va aktyor o'z tasavvurida paydo bo'lgan voqealarni, ichki sezgilari orqali, xayolan ijro eta olishidir. Bu borada “Bu nima?” treningi ahamiyatli va samaralidir.

Birinchi talaba toza oq varaqqa qalam bilan bir chiziq chizadi. Keyingi talaba mazkur chiziqqa qarab tasavvurida paydo bo'lgan predmetni aytadi va o'zi ham ushbu chiziqqa bitta harakatdan iborat qo'shimcha chizadi. Uchinchi talaba varaqda paydo bo'lgan shaklga qarab tasavvurida paydo bo'lgan predmetni aytadi va o'zi ham ushbu shaklga bitta harakatdan iborat qo'shimcha chizadi. O'yin chizilgan shaklga hech kim hech qanday o'zgarishlar kirita olmaganicha davom etadi.

Trening mashqlari nafaqat birinchi bosqichda, balki har bir mashg'ulotdan avval bajarilishi, shuningdek aktyor va rejissorning bir umrlik hamrohiga aylanishi lozim.

Bo'lajak rejaissyorlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda trening mashqlaridan foydalanish yuzasidan quyidagi xulosa va takliflar tavsiya etiladi:

– trening mashqlaridan foydalanish bo'lajak rejissorlarni mashg'ulotga tayyorlashning sinalgan usuli bo'lib mashg'ulotga tayyorlashda talabaning jismoniy va ma'naviy mas'ulligini ta'minlaydi;

– trening mashqlaridan foydalanish bo'lajak rejissorning xotirasini mustahkamlaydi, diqqatini oshiradi va tasavvurini boyitadi;

– trening mashqlaridan foydalanish bo'lajak rejissorning tafakkurini badiiy jihatdan rivojlantiradi, ijodiy fantaziyasini o'stiradi;

– trening mashqlaridan foydalanish bo'lajak rejissorning kasb etikasini va kasbi kompetensiyasini takomillashtiradi.

Xulosa va takliflar. Trening mashqlari orqali o'z ijodini rivojlantirib borib, kamolotga yetkaza olmagan rejissor haqiqiy mutaxassis bo'la olmaydi. Rejissor ijodi tez olovlanib, uzoq yonadigan, tez soviydigan xususiyatga ega bo'lishi zarur. Bunday ijodiy cho'qqilarni rejissor uzoq yil davom etadigan kundalik mashqlar – trening mashqlari orqali zabt etishi mumkin.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ahmedov F.E. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. Darslik. – Toshkent: Aloqachi, 2008. – 424 b.
2. Egamberdiyev F.T. Estrada va ommaviy tomoshalar rejissurasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 356 b.
3. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. Darslik. – Toshkent: Bilim, 2005. – 192 b.
4. Mahmudov J., Mahmudova H. Rejissura asoslari. Darslik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 224 b.
5. Mamatqosimov J.A. Aktyorlik mahorati. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Lesson press, 2019. – 220 b.
6. Mamatqosimov J.A. Estrada va ommaviy tomoshalar rejissurasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Lesson press, 2019. – 272 b.
7. Sayfullayev B.S., Mamatqosimov J.A. Aktyorlik mahorati. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 388 b.

8. Umarov M., Yuldashev T. Rejissorlik va aktyorlik san'ati asoslari. Darslik. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2018. – 320 b.
9. Usmonov R.I. Rejissura. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 1997. – 221 b.
10. Xolmirzayev B.M. Rejissorning spektakl ustida ishlash jarayoni. Darslik. – Toshkent: Musiqa, 2009. – 232 b.
11. Yusupova M.R. va boshqalar. Aktyorlik mahorati. O'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zR FA Asosiy kutubxonasi bosmaxonasi, 2015. – 128 b.



ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/1342V3I3Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 3 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).